

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ - ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

**Μετάφραση (Γαλλικά προς Ελληνικά) και σχολιασμός
αποσπάσματος από το βιβλίο της Élise Thiébaut « CECI
EST MON SANG. Petite histoire des règles, de celles
qui les ont et de ceux qui les font. »**

Στοιχεία φοιτήτριας

Επώνυμο: Λοβέρδου

Όνομα: Βαρβάρα

Αριθμός Μητρώου: Ξ2017045

Εξάμηνο φοίτησης: Η'

Έτος εισαγωγής: 2017

Στοιχεία των μελών της Επιτροπής

Εποπτείας

Επόπτρια: κ. Μαρία Τσίγκου

Β' Επιβλέπων: κ. Σωτήριος Λίβας

Αθήνα, 26 Απριλίου 2021

**Μετάφραση (Γαλλικά προς Ελληνικά) και σχολιασμός
αποσπάσματος από το βιβλίο της Élise Thiébaut « CECI
EST MON SANG. Petite histoire des règles, de celles qui
les ont et de ceux qui les font. »**

*Στη γιαγιά μου Πόπη,
που με την καλοσύνη της φωτίζει πάντα τις σκέψεις μου.*

Ευχαριστίες

Από καρδιάς θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτριά μου, κ. Βιβή Μαστρονικόλα, χωρίς την στήριξη της οποίας τα τελευταία έξι χρόνια, το έργο αυτό δεν θα είχε υλοποιηθεί. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους επιβλέποντες της παρούσας πτυχιακής εργασίας και καθηγητές μου, κ. Μαρία Τσίγκου και κ. Σωτήριο Λίβα.

Πίνακας Περιεχομένων

1	Πρόλογος	2
2	Μετάφρασμα	3
3	Πρωτότυπο Κείμενο	14
4	Σχολιασμός	24
5	Βιβλιογραφία	32

1

Πρόλογος

Η παρούσα πτυχιακή εργασία, η οποία συντάχθηκε ως το επιστέγασμα των μεταφραστικών μου σπουδών στο τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου, ασχολείται με τη λογοτεχνική μετάφραση (με γλώσσες εργασίας τα γαλλικά και τα ελληνικά). Σκοπός της ήταν η παραγωγή ενός μεταφράσματος στην ελληνική γλώσσα, όπου θα εφαρμόζονταν όλες οι θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις που απέκτησα κατά τη διάρκεια της τετραετίας των προπτυχιακών μου σπουδών. Το θέμα του κειμένου, πάντοτε επίκαιρο, εκθέτει με χιούμορ αλλά και σοβαρότητα το ζήτημα της εμμηνορρυσίας που απασχολεί ένα μεγάλο μέρος του γυναικείου –και όχι μόνο– πληθυσμού. Με περίσσεια αγάπη, αφοσίωση και μεράκι προς το αντικείμενο της ευρύτερης διαδικασίας της μετάφρασης, έγινε προσπάθεια παραγωγής ενός κειμένου αντάξιου των αναγνωστικών και δυνητικών εκδοτικών προσδοκιών του πιο αυστηρού κριτή του έργου αυτού: της ίδιας της μεταφράστριας.

2

Μετάφρασμα

ΙΔΟΥ ΤΟ ΑΙΜΑ ΜΟΥ

Σύντομη ιστορία της περιόδου: των γυναικών που την βιώνουν και των ανδρών που την ορίζουν.

Ελίζ Τιεμπό

LA DÉCOUVERTE

Στην κόρη μου, Νορά

Στη μητέρα μου, Μαρί

Στις γιαγιάδες μου, Σιμόν και Μπετί

Στη Μπρί

Εισαγωγή

Σιγά τα αίματα!

Όπως δισεκατομμύρια γυναίκες από τη στιγμή της δημιουργίας του κόσμου, έτσι και εγώ αδιαθετώ κάθε μήνα εδώ και σχεδόν σαράντα χρόνια. Για το διάστημα μεταξύ Απρίλη του 1975 και Φλεβάρη του 2015, αυτό ισοδυναμεί με περίπου 400 εμμηνορρυσιακούς κύκλους εάν αφαιρέσουμε την περίοδο της εγκυμοσύνης και την άστατη περίοδο της προεμμηνόπαυσης. Με άλλα λόγια, σχεδόν 2.400 μέρες της ζωής μου σημαδεύτηκαν από τη ροή ανάμεσα από τα πόδια μου αυτού που ονομάζεται εμμηνορροϊκό αίμα: σημάδι ωορρηξίας και, επομένως γονιμότητας. Συγκριτικά, η γυναίκα του Μεσαίωνα στην Ευρώπη είχε ωορρηξία κατά μέσο όρο μόνο εκατό

φορές σ' όλη της τη ζωή. Τον υπόλοιπο καιρό είτε κυοφορούσε, είτε θήλαζε, είτε είχε πεθάνει. Τον 18^ο αιώνα, η γυναίκα που κατάφερνε να επιβιώσει ως παιδί, είχε χίλιες φορές περισσότερες πιθανότητες απ' ότι σήμερα να πεθάνει κατά τον τοκετό¹, και το μέσο προσδόκιμο ζωής της ανερχόταν τότε στα είκοσι οκτώ χρόνια.

Η ζωή μου ως γυναίκας με έμμηνο ρήση είναι πολύ πιο άνετη σήμερα, απ' ό,τι εάν είχα ζήσει τον Μεσαίωνα ή τον 18^ο αιώνα. Ωστόσο, ενώ τα πράγματα έχουν αλλάξει από το 1975, το ταμπού συνεχίζει να υπάρχει. Έτσι όταν ανακοινώνω στους γύρω μου το θέμα αυτού του βιβλίου, μένουν έκπληκτοι: «Περίοδος; Ποιά περίοδος;» Μια γυναίκα με ρώτησε ακόμη εάν επρόκειτο να μιλήσω για τη *γυναικεία* περίοδο, συμπληρώνοντας: «Εμμ, θέλω να πω... τα σχετικά... ξέρεις...» δείχνοντάς μου την κοιλιά της. Γενικά, μόλις οι συνομιλητές μου αντιληφθούν ότι δεν πρόκειται να κάνω λόγο για την χρυσή περίοδο του Περικλή ή την περίοδο των Ναπολεόντειων πολέμων, θέλουν να μάθουν ποιο είναι αυτό το τόσο ενδιαφέρον θέμα, στο οποίο θα μπορούσε να αφιερώσει κανείς ένα ολόκληρο βιβλίο. «Άλλωστε, τί πιο φυσικό;», μου είπε μία θεία μου, αφού μου εξομολογήθηκε ότι η ίδια δεν αναρωτήθηκε ποτέ σχετικά με το αίμα που έβγαινε από μέσα της κάθε μήνα. Άλλες γυναίκες ζητούν να μου μιλήσουν ιδιαιτέρως για τους πόνους της περιόδου, το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο ή την ενδομητρίωση σαν να διαλύεται μέσα τους ένα μακροχρόνιο φράγμα σιωπής. Πέραν της προσωπικής τους εμπειρίας, αναδύονται συνεχώς οι ίδιες ερωτήσεις: «γιατί η περίοδος ονομάζεται περίοδος;» είναι μεταξύ άλλων το κυρίαρχο ερώτημα, «πώς τα κατάφερναν οι γυναίκες στο παρελθόν;» και «τί συμβαίνει στις χώρες που οι γυναίκες δεν έχουν πρόσβαση σε προϊόντα προσωπικής υγιεινής;».

Δεδομένης της ηλικίας μου, περίμενα να έχω πολλές ερωτήσεις σχετικά με την εμμηνόπαυση. Ωστόσο, καμία από τις γυναίκες της ηλικίας μου δεν έχει εκδηλώσει ενδιαφέρον επί του θέματος, το οποίο, λόγω του μέσου προσδόκιμου ζωής στις πλούσιες χώρες, απασχολεί 20 έως 30 χρόνια της ζωής τους, δηλαδή -εάν προσθέσουμε σε αυτά την περίοδο της προεφηβείας- έχουμε να κάνουμε με μία διάρκεια τουλάχιστον ίση της γόνιμης φάσης τους. Όπως η σιωπή μετά τον Μότσαρτ, έτσι και αυτή μετά την εμμηνόπαυση οφείλεται στο ταμπού που προϋπήρχε. Για τους άνδρες, όποια κι αν είναι η ηλικία τους, η πρώτη τους αντίδραση είναι η αποστροφή.

¹ Hector GUTIERREZ & Jaques HOUDAILLE, « La mortalité maternelle en France au XVIIIe siècle » («Η θνησιμότητα των μητέρων στη Γαλλία τον 18^ο αιώνα»), *Population*, τεύχος 38, n° 6, 1983.

Θα έλεγε κανείς ότι σκέφτονται: «Αυτή η γυναίκα πρέπει να έχει μια ατομική βόμβα στον κόλπο της. Ας προσποιηθώ ότι δεν συμβαίνει τίποτα, σε περίπτωση που εκραγεί στα μούτρα μου.» Μολαταύτα, πολύ σύντομα αρχίζουν κι αυτοί να διερωτώνται. Ένα από τα πρωταρχικά ερωτήματα αφορά στη σχέση ανάμεσα στο σπέρμα και το αίμα, και κυρίως στην τεχνική πλευρά της αναπαραγωγικής διαδικασίας, με την οποία αισθάνονται εξ αρχής πιο άνετα. Αν η περιγραφή της ενδομητρίωσης και του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου τούς προκαλεί έκδηλα ρίγη ανησυχίας, όπως συμβαίνει στο άκουσμα και μόνο της πιθανότητας του τοκετού, τη στιγμή που μαθαίνουν ότι το εμμηνορρυσιακό αίμα έχει τη δυνατότητα να θεραπεύσει πληθώρα ασθενειών, ανοίγονται μπροστά τους σεξουαλικές προοπτικές, για τις οποίες ειλικρινά δε θα ήθελα να μάθω λεπτομέρειες. Κι αυτό, όχι επειδή μου προκαλεί αποστροφή η πρακτική της *αιδοιολειχίους βρυκολάκιους*² (θα δείτε ότι σας έχω εξασφαλίσει σχετικό απόσπασμα παρακάτω), αλλά επειδή θέλω να μείνω αυστηρά προσηλωμένη στο θέμα μου, το οποίο, δυστυχώς, δεν είναι μόνο σεξουαλικής φύσεως.

Το νούμερο 1 ταμπού

Παρόλο που ο Homo sapiens βρήκε χίλιους τρόπους για να προστατευτεί από το κρύο, την πείνα, τις ασθένειες ή τις φυσικές καταστροφές, παρόλο που κατάφερε να εξερευνήσει και να κατοικήσει σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης, να ταξιδέψει στο διάστημα και να εφεύρει όπλα ικανά να στερήσουν την ανθρώπινη ζωή, θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι, σε ό,τι αφορά την περίοδο, παραμένει στη σφαίρα του παραλόγου. Παρά την κοινοτοπία που την περιβάλλει, ως θέμα η εμμηνορρυσία παραμένει ένα μυστηριώδες φαινόμενο που περιστοιχίζεται από θρύλους, δεισιδαιμονίες, άγραφους νόμους και προκαταλήψεις, στα οποία η εμμονή προκαλεί τουλάχιστον έκπληξη. Είτε προέρχονται από τη μυθολογία, τη θρησκεία ή την ιατρική, συνεχίζουν να διαμορφώνουν τη νοοτροπία, σε σημείο που επηρεάζουν την υγεία και την ευημερία των γυναικών σε ολόκληρο τον κόσμο.

² Στο πρωτότυπο «cunnilingus vampiricus». Πρόκειται για έκφραση που χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από την συγγραφέα, η ετυμολογία της οποίας δομείται από το λατινικό «cunnilinctus» (< cunnus= αιδείο και lingere= γλείφω) και τον χιουμοριστικό όρο-δημιούργημα λατινικής χροιάς της συγγραφέως «vampiricus» (από το λατινικό vampirus= βρικόλακας).

Γι' αυτό το λόγο, πρέπει να διευκρινίσουμε ότι για μεγάλο αριθμό γυναικών η εμμηνόρρηση συνοδεύεται από δυσφορία ή ενίοτε και από έντονο πόνο. Ανάλογα με την εκάστοτε γυναίκα, αυτή η δυσφορία εξαρτάται από τις περιστάσεις, τον χρόνο, την κατάσταση της υγείας, το κοινωνικό υπόβαθρο ή τον πολιτισμό. Πράγματι, εάν οι περίοδοι καταλαμβάνουν το ένα τέταρτο της ζωής των γυναικών για σαράντα περίπου χρόνια, από την εφηβεία ως την εμμηνόπαυση, αυτή η φυσιολογική κατάσταση εκφράζεται με τεράστια απόκλιση αναλόγως των κοινωνιών ή των ατόμων. Διαφέρει μεταξύ των γυναικών-επιχειρηματιών του δυτικού κόσμου, οι οποίες έχουν πρόσβαση σε τεράστια διατροφική ποικιλία υψηλής ποιότητας, σε πληροφορίες και σε ιατρικές υπηρεσίες υψηλού επιπέδου, και των φτωχών γυναικών, θυμάτων διακρίσεων και προκαταλήψεων λόγω του χρώματος του δέρματός τους, της θρησκείας τους και του σεξουαλικού τους προσανατολισμού. Όμως, από την πιο φτωχή στην πιο πλούσια και από την πιο αμόρφωτη στην πιο μορφωμένη γυναίκα, η εμμηνόρρηση παραμένει το νούμερο 1 ταμπού, στη πρώτη δεκάδα των θεμάτων για τα οποία συζητάμε χαμηλόφωνα με συνωμοτική έκφραση, ανταλλάσσοντας το ταμπόν σαν να ήταν κώδικας που στοχεύει στην αποκάλυψη ότι ο Ιησούς ήταν γυναίκα ή της μυστικής φόρμουλας του ανθρακούχου αναψυκτικού που ωθεί στην παχυσαρκία τους ανθρώπους παγκοσμίως.

Έτσι, μπορούμε σήμερα να κάνουμε λόγο για «εμμηνορρυσιακή ανισότητα»: λόγω της περιόδου, και λόγω της προσέγγισής της ως θέματος-ταμπού, οι γυναίκες υφίστανται μια μορφή καταπίεσης που κανένας άνδρας δεν θα βιώσει ποτέ. Επειδή το εμμηνορρυσιακό αίμα είναι ταμπού, οι γυναίκες υποφέρουν δίχως τέλος εδώ και χιλιετίες. Επειδή το εμμηνορρυσιακό αίμα είναι ταμπού, τους απαγορευόταν να κάνουν μπάνιο στη θάλασσα, να κυνηγούν, να εκλέγουν ή να εκλέγονται, να μιλούν δημοσίως ή να αναλαμβάνουν πολιτικές ή θρησκευτικές αρμοδιότητες. Επειδή ακόμη το εμμηνορρυσιακό αίμα είναι ταμπού, τους πουλάνε προϊόντα -όπως τα ταμπόν και οι σερβιέτες- εμποτισμένα με διοξίνες και τοξικά αρώματα. Ο λόγος τους υποβιβάζεται με τη δικαιολογία: «Τί μωρέ; Έχεις κακή διάθεση; Σου έχουν έρθει τα τέτοια σου;», χωρίς, ωστόσο, να παρέχεται μία ικανοποιητική ιατρική απάντηση στα προβλήματα που συνδέονται με την εμμηνόρρηση. Και αυτό, ενώ παράλληλα τα ιατρικά εργαστήρια έχουν εφεύρει το Viagra για την επίλυση των στυτικών δυσλειτουργιών, μιας κοινής ανδρικής διαταραχής η οποία δεν προκαλεί θάνατο και σε γενικές γραμμές προσβάλλει μόνο τους ηλικιωμένους.

Ούτε οι διαταραχές που σχετίζονται με την εμμηνόρρυση είναι θανάσιμες. Ωστόσο, δεν έχει βρεθεί το φάρμακο για να αντιμετωπιστούν σωστά και παρατηρείται, για παράδειγμα, καθυστέρηση σχεδόν μίας δεκαετίας στη διάγνωση της ενδομητρίωσης, μίας ασθένειας σχετικής με την περίοδο, η οποία προσβάλλει το 15% με 20% των γυναικών στον κόσμο. Όπως έγραφε με χιουμοριστική διάθεση η Αμερικανίδα φεμινίστρια Γκλόρια Στέινεμ στις αρχές της δεκαετίας του '80, εάν η περίοδος ερχόταν στους άνδρες και όχι στις γυναίκες, «θα θεωρούνταν ως ένα αξιοζήλευτο και τιμητικό γεγονός. Οι άνδρες θα καυχόνταν για την διάρκεια και τη ροή του αίματος. Τα αγόρια θα γιόρταζαν τον ερχομό της περιόδου τους -αυτού του τόσο επιθυμητού συμβόλου ανδρισμού- με θρησκευτικές τελετές και γιορτές αυστηρά ανδρικές. Το Κογκρέσο θα ίδρυε ένα Εθνικό Ινστιτούτο Δυσμηνόρροιας για την αντιμετώπιση των πόνων της περιόδου και η κυβέρνηση θα παρείχε χρηματοδότηση για δωρεάν υγιεινή προστασία³».

Μόνο που στην περίπτωση μας: οι γυναίκες έχουν περίοδο, όχι οι άνδρες. Και στην καρδιά του προβλήματος ενδεχομένως να βρίσκεται αυτή η δυσανάλογη μοιρασιά. Η Γαλλίδα ανθρωπολόγος Φρανσουάζ Εριτιέ τονίζει ότι αυτό που δίνει αξία στον άνδρα είναι «η δυνατότητα να χύνει το αίμα του, να θέτει σε κίνδυνο τη ζωή του, να στερεί τη ζωή άλλων, *με δική του ελεύθερη βούληση*», ενώ, από την πλευρά της, «η γυναίκα “βλέπει” το αίμα της να κυλά έξω από το σώμα της (συνήθως χρησιμοποιείται η φράση «έχω περίοδο» και όχι «βλέπω την περιόδό μου») και δίνει ζωή (ενίοτε χάνοντας τη δική της) χωρίς απαραίτητα να θέλει ή να μπορεί να το εμποδίσει»⁴.

Και παρόλα αυτά, από βιολογικής απόψεως, τίποτα δεν εμποδίζει τις γυναίκες να χύνουν το αίμα τους, να θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή τους, να στερούν τη ζωή άλλων με δική τους ελεύθερη βούληση, *ενώ παράλληλα βλέπουν το αίμα τους να κυλά και δίνουν ζωή*. Πώς φθάσαμε να διαστρεβλώνουμε την πραγματικότητα σε σημείο που η περίοδος -σημάδι γονιμότητας- να μετατρέπεται σε κατάρρα;

³ Gloria STEINEM, *Outrageous Acts and Everyday Rebellions*, Henry Holt and Company, New York, 1995 (1983).

⁴ Françoise HÉRITIER, « Le sang du guerrier et le sang des femmes », *Masculin/Féminin. La pensée de la différence* («Το αίμα του πολεμιστή και το αίμα των γυναικών», *Αρσενικό/Θηλυκό. Στοχασμοί για τη διαφορά*), Odile Jacob Poche, p. 234 (η υπογράμμιση είναι δική μου)

Θα μπορούσαμε να πιστέψουμε ότι το ταμπού του εμμηνορρυσιακού αίματος αποτελεί μια εκδοχή του ταμπού του αίματος και μία φυσική αποστροφή των σωματικών εκκρίσεων. Πέραν του γεγονότος ότι δεν υπάρχει τίποτα «φυσικό» στην ανθρώπινη συμπεριφορά, θα πρέπει ομολογουμένως να πούμε ότι άλλα σωματικά υγρά, όπως το σπέρμα, το σάλιο, τα δάκρυα ή τα ούρα, δεν προκαλούν την ίδια αντίδραση.

Το θέμα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την θέση των γυναικών σε έναν κόσμο όπου η πατριαρχική κυριαρχία αποτελεί κανόνα. Η εμφάνιση του φεμινισμού και η ευρεία διάδοση της αντισύλληψης τη δεκαετία του '70 δεν επέτρεψαν -σε πρώτο χρόνο- να αλλάξει η οπτική αντιμετώπισης της περιόδου. Μόλις πολύ πρόσφατα, μισό αιώνα μετά την «πρώτη» φεμινιστική επανάσταση, ξεκίνησε να αναδύεται στην επιφάνεια το θέμα. Αρχικά, στις Ηνωμένες Πολιτείες, υπό την επιρροή γυναικών καλλιτεχνών, στρατιωτικών, ποιητών, ενίοτε νεαρών, οι οποίες αντιμετώπισαν την περίοδο με τόλμη, αποφεύγοντας τα σκάνδαλα και την προκλητικότητα.

Έτσι, το αμερικάνικο περιοδικό *Newsweek* δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδο του τεύχους του Απριλίου 2016 τον τίτλο «*There will be blood*» («Θα χυθεί αίμα»), διακηρύσσοντας ότι το 2015 θα μείνει στην ιστορία ως η χρονιά της «εμμηνορρυσιακής επανάστασης». Σε ένα άρθρο με τίτλο «*The fight against period shaming is going mainstream*» («Η μάχη ενάντια στην ντροπή της περιόδου κλιμακώνεται»), η δημοσιογράφος Άμπιγκεϊλ Τζόουνς παραλλήλισε αυτό τον εμμηνορρυσιακό ακτιβισμό με το «τρίτο φεμινιστικό κύμα», καθώς αυτό πήρε τεράστιες διαστάσεις. Το άρθρο ήλθε και πάλι στην επικαιρότητα τον Σεπτέμβριο του 2016 από την γαλλική εφημερίδα *Courrier international* με τίτλο «Περίοδος: το τέλος ενός ταμπού?», ανοίγοντας για πρώτη φορά τον διάλογο σχετικά με το εν λόγω θέμα, το οποίο αρχίζει μόλις τώρα να παίρνει διαστάσεις. Αν και η περίοδος -το όργανο μέσω του οποίου οι γυναίκες ανάγονται σε θεϊκές μορφές και αντικείμενα εκμετάλλευσης- αποτελεί από την αρχή του κόσμου, το άλφα και το ωμέγα της ανθρώπινης υπόστασης, οι γυναίκες αντιμετωπίζονται πάντοτε ως δευτερεύον ζήτημα. Το φαινόμενο αυτό, που χαρακτηρίζει μόνο γόνιμες γυναίκες, υπήρξε η αρχή πολλών αρχαίων μύθων – θρησκευτικών και μη.

Η δική μου περίοδος

Έχοντας γεννηθεί το 1962, επέλεξα να ανατρέξω στις πρώτες περιόδους μου την εποχή που έμπαινα στην εμμηνόπαυση. Δεν θα έλεγα ότι αυτό ήταν το σημείο που καθόρισε την επιλογή μου, ούτε ότι ήταν η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι. Σκεφτόμουν συχνά ότι δεν θα είχε ενδιαφέρον εάν η εμμηνόπαυσή μου ερχόταν ξαφνικά μια μέρα που θα είχα περίοδο, η διάθεσή μου θα ήταν ήδη κακή εκείνες τις ημέρες και θα υπήρχε κίνδυνος να το πάρω στραβά. Όμως, στην πραγματικότητα, συνέβη το αντίθετο: με το τέλος της περιόδου αισθάνθηκα απελευθερωμένη από αυτό που οι υπόλοιπες γυναίκες αντιλαμβάνονταν ακόμη και σημασιολογικά ως περιορισμό, ως πνευματική φυλακή. Είχε έρθει η ώρα να μονομαχήσω με αυτό το ταμπού που μαίνεται ανέκαθεν ενάντια των γυναικών, και να μετατρέψω το κλάμα για την περίοδο σε ύμνο για την απελευθέρωση.

Η κατάρριψη του ταμπού σήμαινε την επιστροφή μου σε αυτή την προσωπική εμπειρία για να την μοιραστώ ύστερα από σαράντα χρόνια περιόδου, ενώ παράλληλα η κόρη μου –γεννημένη το 1996– γινόταν πια γυναίκα. Μου φαινόταν παράλογο να μιλάω για την περίοδο σαν να επρόκειτο για ένα φαινόμενο μακρινό και ξένο –όπως το λιώσιμο των πάγων ή η ζωή των αγροτών το Μεσαίωνα στις όχθες της λίμνης Κωνσταντίας.

Δεν είμαι ούτε ιστορικός, ούτε ανθρωπολόγος, ούτε γιατρός. Όμως μεταξύ 13 και 52 ετών, κάθε ή σχεδόν κάθε μήνα αιμορραγούσα. Μερικές φορές πονούσα, μερικές φορές φοβόμουν, είχα ερωτήματα αναπάντητα ή απαντήσεις που δεν μου αρκούσαν, για μερικές στιγμές ήμουν, επίσης, ευτυχισμένη. Μέσα από αυτή την εμπειρία έμαθα από τον εαυτό μου και από τους άλλους γύρω μου· μέσα από αυτή την εμπειρία, που, έχει δαιμονοποιηθεί προκειμένου κανείς να μη μιλάει για αυτή, σε βαθμό που θα μπορούσαμε να πιστέψουμε ότι η περίοδος είναι κατά βάθος ένα φαινόμενο της φαντασίας – όπως οι μονόκεροι και οι γοργόνες.

Αναλογιζόμενη πλέον εκ των υστέρων αυτή τη μακρά εμπειρία, λυπάμαι, αλλά πρέπει να σας πω ότι η περίοδος όχι μόνο δεν είναι φανταστική, αλλά δεν είναι και σε καμία περίπτωση αυτό που φανταζόμουν. Διότι πέρα από τη φυσιολογική πραγματικότητα της εμμηνόρρυσης, για την οποία ακόμη και σήμερα δεν γνωρίζουμε τα πάντα, ο μύθος γύρω από αυτήν είναι πολύ πιο ισχυρός.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας που διεξήγα για αυτό το βιβλίο, έμαθα ότι το ωάριο είναι ένα κύτταρο με τάσεις αυτοκτονίας, ότι για να φτιάξουμε μαγιονέζα πρέπει πρώτα να σπάσουμε τα αυγά, ότι η ζώνη της θεάς Αρτέμιδος μπορούσε να

σκορπίσει τον θάνατο το 2011 στη Μόσχα, ότι το αίμα του Χριστού δεν είναι κρασί, ότι οι ορμόνες μας «βάζουν πλάτη», ότι οι γυναίκες μπορούν να ζήσουν και χωρίς προϊόντα προσωπικής υγιεινής – και πολλά άλλα απροσδόκητα πράγματα, μεταξύ των οποίων (και αυτό δεν είναι διόλου μηδαμινό), το γεγονός ότι το εμμηνορροϊκό αίμα περιέχει βλαστοκύτταρα που στο μέλλον θα μπορούσαν να σου σώσουν τη ζωή.

Έτσι, έμαθα ότι υπέφερα για σχεδόν σαράντα χρόνια από ενδομητρίωση, προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο και ορμονικές διαταραχές που κανένας δεν κατάφερε να μου διαγνώσει σωστά, πόσω δε μάλλον να θεραπεύσει. Παρ'όλα αυτά επιβίωσα, ευχαριστώ. Δεν με κάψανε δημοσίως, εν αντιθέσει με τις γυναίκες του Μεσαίωνα που υπέφεραν από ενδομητρίωση και καταδικάστηκαν για μαγεία, και κατάφερα να γεννήσω παρά τις ατέλειές μου. Δεν θα μάθω ποτέ εάν οι διοξίνες των ταμπόν έπαιζαν κάποιο ρόλο στα βάσανά μου, εάν το αντισυλληπτικό χάπι με βοήθησε να τα ξεπεράσω, εάν οι ημικρανίες μου θα μου περάσουν κάποτε και εάν υπάρχει ζωή μετά θάνατον. Στη σχετική ανακούφιση που επιφέρει η εμμηνόπαυση (αν αγνοήσουμε τις εξάψεις, την ξηρασία του κόλπου και την οστεοπόρωση), βρήκα επιτέλους τον δρόμο μου. Όμως, εάν υπάρχει ένα πράγμα που κρατάω απ' όλο αυτό το έπος, είναι το εξής: η στιγμή έφτασε τόσο για τις γυναίκες όσο και για τους άνδρες για να επαναπροσδιορίσουν την περίοδο.

1

Θα χυθεί αίμα

Στη ζωή μου δεν σεβόμουν πάντα τους κανόνες, όμως σε ό,τι αφορά την εμμηνόρρυση, ακολούθησα το ρεύμα. Στη Γαλλία, η μέση ηλικία έναρξης της εμμήνου ρύσεως, δηλαδή της εμφάνισης των «πρώτων κηλίδων», είναι τα 12,6 έτη, και τα 51 έτη αυτή της εμμηνόπαυσης –η οποία στην περίπτωσή μου ήλθε στα 52. Αυτή η ασυνήθιστη διάρκεια της γόνιμης περιόδου, αποτελεί πρωτοφανές γεγονός στην ιστορία της ανθρωπότητας. Έχει να κάνει σίγουρα με την αύξηση του προσδόκιμου ζωής, το οποίο κατά τον τελευταίο αιώνα αυξήθηκε σημαντικά, αλλά και με τη «μη γόνιμη» περίοδο – αυτή δηλαδή που μειώθηκε με τεχνητό τρόπο, μέσω της χρήσης αντισυλληπτικών.

Από τον 18ο αιώνα, η ηλικία εμφάνισης της εμμήνου ρύσεως έχει μειωθεί κατά τρία χρόνια στη Γαλλία⁵. Για πολύ καιρό υπήρχε η πεποίθηση ότι το κλίμα ή η ανάπτυξη των αστικών κέντρων επηρέαζαν την ηλικία της εφηβείας, αλλά οι μελέτες⁶ δείχνουν ότι η βελτίωση της διατροφής είναι πρωτίστως αυτό που επέτρεψε στα νεαρά κορίτσια να εισέρχονται νωρίτερα στην εφηβεία σε όλες τις λεγόμενες ανεπτυγμένες χώρες, ακόμη και αν παρατηρούμε διακυμάνσεις αναλόγως της ηλιοφάνειας: οι γυναίκες της Μασσαλίας -όπως εγώ- είχαν κατ' αυτό τον συλλογισμό την πρώτη τους περίοδο τρία με τέσσερα χρόνια νωρίτερα από τις γυναίκες που κατάγονται από την Λιλ⁷.

Ο τρόπος με τον οποίο αδιαθέτησα για πρώτη φορά δεν είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον και δεν τον θυμάμαι πολύ καλά. Ήταν μία μέρα του Απρίλη του 1975. Ήμουν στο γυμνάσιο. Στο σχολασμα πήγα στις τουαλέτες και είδα στο κάτω μέρος του εσωρούχου μου μία καφέ κηλίδα, η οποία νόμισα πως ήταν μία πορδή που μεταλλάχθηκε. Η κιλότα μου ήταν μωβ και κίτρινη. Τουλάχιστον έτσι νομίζω. Για κάποιο μυστηριώδη λόγο, όλα τα μεγάλα γεγονότα στη ζωή μου έχουν να κάνουν με κίτρινα και μωβ ριγέ ρούχα.

Εκείνος ο Απρίλης του 1975 θα σημάδευε τη δεκαετία με την πτώση της Πνομ Πεν και την άνοδο στην εξουσία των Ερυθρών Χμερ στη Καμπότζη. Η ποσότητα του αίματος που θα έχανα κατά τη διάρκεια των σαράντα ετών μου ως γυναίκα με έμμηνο ρύση δεν θα ισοδυναμούσε σε καμία περίπτωση με τις σφαγές των τεσσάρων ετών της δικτατορίας του Πολ Ποτ. Ενώ το καθεστώς του θα κρινόταν ένοχο για τον θάνατο 1,7 εκατομμυρίων ανθρώπων, δηλαδή για το 21% του πληθυσμού της Καμπότζης, εγώ θα έχανα μόνο 50 ml αίματος ανά κύκλο, δηλαδή

⁵ INSTITUT NATIONAL D'ETUDES DÉMOGRAPHIQUES, « L'âge aux premières règles » («Η ηλικία της πρώτης περιόδου»), 2014, ανάκτηση από τον ιστότοπο <www.ined.fr>.

⁶ Edward SHORTER, « L'âge des premières règles en France, 1750-1950 » («Η ηλικία εμφάνισης της πρώτης περιόδου στη Γαλλία, 1750-1950»), *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, τεύχος 36, n° 3, 1981, σελ. 495-511.

⁷ INSERM, « L'âge des premières règles dépend du lieu de naissance » («Η ηλικία της πρώτης περιόδου εξαρτάται από τον τόπο γέννησης»), 25 Απριλίου 2013, ανάκτηση από τον ιστότοπο <www.inserm.fr>.

όσο τρεις μεγάλες κουταλιές της σούπας ή μισό ποτήρι κόκκινο κρασί⁸. Αυτό απέχει αρκετά από τις δύο κοτύλες⁹ της αρχαίας Ελλάδας (δηλαδή περίπου μισό λίτρο), όπως εκτιμήθηκε από τον Ιπποκράτη –συγγραφέα του διάσημου όρκου που φέρει το όνομά του- τον 5^ο αι. π.Χ.¹⁰ Οι παρατηρήσεις αυτές που αποτέλεσαν σημείο αναφοράς για δύο χιλιετίες είναι, επομένως, εσφαλμένες: στην κλίμακα των τεσσάρων ή πέντε λίτρων αίματος που κυκλοφορούν στο σώμα μας (πέντε με έξι για τους άνδρες), η ροή είναι στην πραγματικότητα λιγότερο εντυπωσιακή, ειδικά όταν χρειάζεται πέντε μέρες για να αποβληθεί από το σώμα, και πρακτικά δεν ξεπερνά ποτέ τα 150 ml.

Ενώ οι βιομηχανίες διστάζουν να αποκαλύψουν τη σύνθεση των προϊόντων περιόδου σαν να επρόκειτο για το ελιξίριο της αθανασίας, εμείς δεν βλέπουμε τίποτα μεμπτό στην ανάλυση του περιεχομένου του πολύτιμού μας υγρού (το οποίο είναι *πραγματικά* το ελιξίριο της αθανασίας, όπως θα έχω την ευχαρίστηση να σας μάθω παρακάτω).

Ωοκύτταρο, ένα μικρό φρικό

Το εμμηνορροϊκό υγρό αποτελείται, επομένως, από αυτό που ονομάζεται «αποβάλλον αίμα», ένα μείγμα τραχηλικής βλέννας, κολπικών εκκρίσεων, νερού και οργανικών ιστών του ενδομητρίου. Οι ίδιες οι κολπικές εκκρίσεις περιέχουν ηλεκτρολύτες νατρίου και καλίου, σκοπός των οποίων είναι ο σχηματισμός ιόντων, σωματιδίων δηλαδή φορτισμένων με ενέργεια, απαραίτητων για την καλή λειτουργία του μεταβολισμού. Απαντώνται, επίσης, πρωτεΐνες, χοληστερόλη και χολερυθρίνη, μια κίτρινη ουσία, που προκύπτει από τη διάσπαση της αιμοσφαιρίνης. Το εμμηνορροϊκό υγρό έχει pH πανομοιότυπο με αυτό του αίματος (7,5) και ικανό αριθμό βακτηρίων που επιτρέπουν την διατήρηση της ισορροπίας στην κολπική χλωρίδα, προκειμένου να προστατευθεί ο κόλπος και η μήτρα από λοιμώξεις. Η μόνη

⁸ Αυτό ανάγεται, στην κλίμακα της ζωής μίας γυναίκας με έμμηνο ρύση, σε περίπου 150 μπουκάλια κρασί, ισοδύναμη ποσότητα με μία κάβα μέτριου κρασιού μπουρζουά. Έχετε υπομονή, θα επιστρέψω στη σχέση μεταξύ κρασιού και αίματος.

⁹ Σκεύος της αρχαίας Ελλάδας που μοιάζει με κούπα. [πηγή: Μπαμπινιώτης, Γ. (2004). *Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας]

¹⁰ Ιπποκράτης, *Περί Γυναικείων*: «Σε κάθε υγιή γυναίκα, η μέση ποσότητα εμμηνορρυσίας είναι περίπου δύο αττικές κοτύλες, λίγο περισσότερο, λίγο λιγότερο.» Μία κοτύλη ισοδυναμεί με 0,27 λίτρα.

ασυνήθιστη ιδιότητα είναι ότι δεν πήζει –σε αντίθεση με το αρτηριακό ή φλεβικό αίμα. Μπορεί να ξεραθεί, όχι όμως να πήξει, να σχηματίσει δηλαδή κακάδι, το οποίο στη συνέχεια θα απομακρυνθεί από μόνο του. Σε κάθε κύκλο, το εμμηνορροϊκό αίμα προκαλεί, επίσης, την εκκένωση ενός μη γονιμοποιημένου ωαρίου, που προήλθε από ένα ωοκύτταρο.

Το ωοκύτταρο είναι, απ' όσο γνωρίζω, το μεγαλύτερο κύτταρο του ανθρώπινου σώματος και το μόνο που είναι ορατό με γυμνό μάτι, της τάξεως των 0,15 mm, ίσο δηλαδή με το πάχος μίας τρίχας. Το μεγάλο μέγεθος αυτού του θηλυκού γαμέτη είναι λογικό εάν αναλογιστούμε τον αριθμό των πληροφοριών που πρέπει να εμπεριέχει για να μπορέσει μια μέρα να συμμετάσχει στην ωορρηξία, να γονιμοποιηθεί και τελικά να παράξει ένα άρτιο ανθρώπινο ον – μετά από τη συγκινητική του συνάντηση με τον αρσενικό γαμέτη, γνωστό επίσης και ως σπερματοζώαριο. Η συνένωση των δύο γαμετών παράγει ένα μοναδικό κύτταρο που διαιρείται, μέσα σε λίγες ώρες σε δύο κι ύστερα σε τέσσερα, έπειτα σε οκτώ, και ούτω καθεξής σε δισεκατομμύρια κύτταρα. Στο εσωτερικό, οι απαραίτητες πληροφορίες για τη λειτουργία του ανθρώπινου οργανισμού είναι κωδικοποιημένες σε ένα μακρόστενο σπειροειδές μόριο, το DNA.

3

Πρωτότυπο Κείμενο

CECI EST MON SANG

Petite histoire des règles, de celles qui les ont et de ceux qui les font

Élise Thiébaut

LA DÉCOUVERTE

À ma fille, Nora

À ma mère, Marie

À mes grand-mères, Simone et Betty

À Bri

Introduction

Sang tabou (ni trompettes)

Comme des milliards de femmes depuis que le monde est monde, j'ai eu mes règles chaque mois pendant près de quarante ans. Entre avril 1975 et février 2015, cela représente environ 400 cycles si l'on enlève la période de la grossesse et les errances de la préménopause. Soit près de 2 400 jours marqués par l'écoulement entre mes jambes de ce qu'on appelle le sang menstruel : un signal d'ovulation et, donc, de fertilité. Par comparaison, la femme du Moyen Âge, en Europe, n'ovulait en moyenne qu'une centaine de fois dans sa vie. Le reste du temps, elle était enceinte, ou elle

allaitait, ou elle était morte. Au XVIIIe siècle, la femme qui était parvenue à survivre à son enfance avait mille fois plus de risques de mourir en couches qu'aujourd'hui¹¹, et en espérance de vie moyenne était alors de vingt-huit ans.

Ma vie de femme menstruée a été bien plus confortable que si j'avais vécu au Moyen Âge ou au XVIIIe siècle. Mais, même si les choses ont changé depuis 1975, le tabou reste si fort qu'autour de moi les gens font une drôle de tête quand je leur annonce le sujet de ce livre : « Les règles? Mais les règles de quoi? » Une femme m'a même demandé si j'allais parler des menstruations *féminines*, avant de se reprendre : « Heu, je veux dire les ragnagnas quoi. » En général, dès qu'ils ont compris qu'il ne va pas être question de réglementation européenne ou e la règle de trois, mes interlocuteurs veulent savoir ce que le sujet a de si intéressant qui justifierait d'y consacrer un livre entier. « Après tout, quoi de plus naturel ? », me dit ainsi une tante en avouant qu'elle ne s'était jamais posé de questions sur ce sang qui coulait d'elle chaque mois. D'autres, au contraire, me prennent à part, pour me parler de leurs douleurs de règles, de syndrome prémenstruel ou d'endométriose, comme si le flux longtemps retenu les débordait. Au-delà de leur situation personnelle, ce sont les mêmes questions qui reviennent : « pourquoi les règles s'appellent-elles les règles ? » vient en tête de leurs interrogations, avec « comment les femmes faisaient-elles avant ? » et « comment font-elles dans les pays où elles n'ont pas accès à des protections périodiques ? ».

Compte tenu de mon âge, je m'attendais à avoir de nombreuses questions sur la ménopause. Mais personne parmi les femmes de ma génération n'a manifesté d'intérêt pour ce sujet, qui en raison de la durée de vie moyenne dans les pays riches va pourtant représenter entre vingt et trente ans de leur existence, soit, si l'on ajoute la période prépubertaire, une durée au moins équivalente à celle de leur temps fertile. Comme le silence qui suit du Mozart, celui qui entoure la ménopause est encore marqué par le tabou qui l'a précédé.

Quel que soit leur âge, les hommes se tiennent d'abord en retrait. On dirait qu'ils pensent : « Cette femme a sûrement une bombe atomique dans son vagin, faisons comme si de rien n'était, pour le cas où elle m'exploserait à la figure. » Mais, très vite, eux aussi commencent à poser des questions. Une des premières concerne le

¹¹ Hector GUTIERREZ et Jaques HOUDAILLE, « La mortalité maternelle en France au XVIIIe siècle », *Population*, vol. 38, n° 6, 1983.

rapport entre le sperme et le sang, et surtout le volet technique de la fonction reproductive, dans lequel ils se sentent d'emblée plus à l'aise. Si la description de l'endométriose et du syndrome prémenstruel leur donne manifestement des frissons d'angoisse, tout comme ils tremblaient à la seule évocation de l'accouchement, le moment où ils apprennent que le sang menstruel pourrait guérir de très nombreuses maladies leur ouvre, j'en jurerais, des perspectives sexuelles dont je préfère ne pas connaître le détail. Non pas parce que le *cunnilingus vampiricus* me répugne (vous verrez que je vous ai prévu un passage là-dessus), mais parce que je veux rester concentrée sur mon sujet, qui n'est malheureusement pas que sexuel.

Le tabou numéro 1

Si l'Homo sapiens a trouvé mille parades pour se protéger du froid, de la faim, de la maladie ou de aléas de la nature, s'il a su explorer et coloniser toutes les terres, voyager dans l'univers et inventer des armes sophistiquées pour s'entretuer, forc est de constater qu'il est souvent resté, concernant les règles, dans le registre de l'irrationnel. En dépit de sa banalité, la menstruation reste un phénomène mystérieux, entouré de légendes, de superstitions, de non-dits et d'idées reçues dont la persistance ne peut qu'étonner. Qu'elles proviennent de la mythologie, de la religion ou de la médecine, elles continuent d'imprégner les mentalités, au point d'affecter la santé et le bien-être des femmes dans le monde entier.

Car, il faut le préciser, la menstruation s'accompagne, pour un grand nombre d'entre elles, d'un inconfort ou même de douleurs parfois sévères. Variable selon les personnes, cet inconfort dépend des circonstances, du moment, de l'état de santé, du statut social ou de la culture. En effet, si les règles occupent un quart de la vie des femmes pendant une quarantaine d'années, de la puberté à la ménopause, cette réalité physiologique prend des formes très différentes suivant les sociétés ou les personnes. Elle n'est pas la même pour les femmes d'affaires des pays occidentaux qui ont accès à une alimentation diversifiée de qualité, à une information et à des services médicaux performants, ou pour les femmes pauvres victimes de discriminations et exposées à des préjugés en raison de leur couleur de peau, de leur culture, de leur religion, de leur orientation sexuelle. Mais, de la plus pauvre à la plus riche des femmes, de la plus ignorante à la lus savante, la menstruation reste encore aujourd'hui le tabou numéro 1, classé au Top Ten des trucs dont on évoque l'existence à voix basse avec des mines

conspiratrices, en se repassant le tampon comme s'il s'agissait d'un codex destiné à révéler que Jésus était une femme ou de la formule secrète de ce soda qui rend les gens obèses de par le monde.

C'est ainsi que l'on peut parler aujourd'hui d'« inégalité menstruelle » : parce qu'elles ont leurs règles, parce que les règles font l'objet d'un tabou, les femmes subissent une forme d'oppression qu'aucun homme ne connaîtra jamais. C'est parce que le sang menstruel est tabou que les femmes souffrent sans remède depuis des millénaires. C'est parce que le sang menstruel est tabou qu'on leur a longtemps interdit de prendre la mer, de chasser, de voter ou d'être élues, de parler en public ou d'assumer des responsabilités politiques ou religieuses. C'est toujours parce que le sang menstruel est tabou qu'on leur vend aujourd'hui des tampons et des serviettes imprégnés de dioxine et de parfum toxique. Et qu'on discrédite leur parole en disant : « Ben quoi, t'es de mauvais poil, t'aurais pas tes ragnagnas ? », sans pour autant apporter de réponse médicale satisfaisant aux troubles associés à la menstruation. Et cela alors même que les laboratoires ont par exemple mis au point le Viagra pour résoudre les dysfonctions érectiles, un trouble masculin banal dont on ne meurt pas et qui ne frappe en général que les hommes âgés.

Les désordres liés à la menstruation ne sont pas mortels non plus, mais on n'a toujours pas trouvé le moyen de les soigner correctement, et l'on observe par exemple un retard de neuf ans dans le diagnostic de l'endométriose, une maladie associée aux règles qui touche 15% à 20% de femmes dans le monde. Comme l'écrivait avec humour la féministe américaine Gloria Steinem au début des années 1980, si elles arrivaient aux hommes et non aux femmes, « les règles deviendraient un événement masculin enviable et digne de fierté. Les hommes se vanteraient de la durée et du flot. Les garçons marqueraient l'arrivée de leurs règles, ce symbole tant attendu de virilité, avec des célébrations religieuses, et des fêtes strictement masculines. Le Congrès créerait un Institut national de dysménorrhée pour combattre les douleurs mensuelles et le gouvernement fournirait les fonds pour des protections sanitaires gratuites¹² ».

Seulement voilà : ce sont les femmes qui ont leurs règles et non les hommes. Et le cœur de l'affaire est peut-être bien dans cette répartition malheureuse. L'anthropologue Françoise Héritier souligne ainsi que ce qui est valorisé par l'homme

¹² Gloria STEINEM, *Outrageous Acts and Everyday Rebellions*, Henry Holt and Company, New York, 1995 (1983).

c'est « qu'il peut faire couler son sang, risquer sa vie, prendre celle des autres, *par décision de son libre arbitre* », tandis que de son côté « la femme “voit” couler son sang hors de son corps (ne disait-on pas communément “voir” en français, pour dire “avoir ses règles” ?) et elle donne la vie (et meurt parfois en le faisant) sans nécessairement le vouloir ni pouvoir l'empêcher »¹³.

Et pourtant, biologiquement, rien n'empêche les femmes de faire couler le sang, de risquer leur vie, de prendre celle des autres par décision de leur libre arbitre, *tout en voyant leur sang couler et en donnant la vie*. Comment en est-on arrivé à tordre la réalité au point de transformer les règles, qui sont le signe de cette fécondité, en malédiction ?

On pourrait croire que le tabou du sang menstruel ne serait qu'une variante du tabou du sang et un dégoût, pour ainsi dire naturel, des excréctions corporelles. En dehors du fait qu'il n'y a pas grand-chose de naturel dans le comportement humain, force est de constater que d'autres fluides corporels, comme le sperme, la salive, les larmes ou l'urine ne suscitent pas le même émoi.

Le sujet est intimement lié à la condition des femmes, dans un monde où la domination patriarcale est de règle. L'irruption du féminisme et la généralisation de la contraception dans les années 1970 n'ont pas, dans un premier temps, permis de poser un autre regard sur les règles. Ce n'est que très récemment, soit près d'un demi-siècle après la « première » révolution féministe, que le sujet a commencé à émerger, d'abord aux États-Unis, sous l'influence de femmes artistes, militantes, poétesses, parfois très jeunes, qui se sont saisies des règles avec une audace qui va bien au-delà du scandale ou de la provocation.

C'est ainsi que le magazine américaine *Newsweek* affichait à sa une, en avril 2016, le titre « *There will be blood* » (« Il va y avoir du sang ») et proclamait que 2015 allait rester dans l'histoire comme l'année de la « révolution menstruelle ». Dans un article intitulé « *The fight against period shaming is going mainstream* » (« Le combat contre la honte des règles gagne du terrain »), la journaliste Abigail Jones décrivait cet activisme menstruel relevant, selon elle, du « féminisme de la troisième vague » - comme si ce mouvement était un océan. L'article a été repris en septembre

¹³ Françoise HÉRITIER, « Le sang du guerrier et le sang des femmes », *Masculin/Féminin. La pensée de la différence*, Odile Jacob Poche, p. 234 (c'est moi qui souligne).

2016 par *Courrier international* sous le titre « Règles : la fin d'un tabou ? », ouvrant pour la première fois le débat sur ce thème dont on commence seulement à prendre la mesure. Bien que les règles soient depuis la nuit des temps l'alpha et l'oméga de la condition humaine – l'instrument par lequel les femmes ont été à la fois divinisées et instrumentalisées –, elles sont toujours traitées comme un sujet secondaire. Ce phénomène étrange qui n'arrive qu'aux femmes fertiles a pourtant été à l'origine de nombreux mythes fondateurs – religieux ou non.

Mes propres règles

Née en 1962, j'ai décidé de me pencher sur ces menstruations au moment où s'annonçait pour ma propre personne l'avènement de la ménopause. Je ne dirais pas que ce fut le déclic, ni la goutte qui a fait déborder le vase. J'ai souvent pensé que la ménopause n'avait pas intérêt à me tomber dessus un jour où j'aurais mes règles, parce que j'étais déjà de mauvaise humeur ces jours-là et que je risquais de le prendre mal. Mais, en fait, c'est le contraire qui se produisit : avec l'arrêt des règles, je me suis sentie délivrée de ce qu'elles entendaient même sémantiquement comme contrainte, emprisonnement mental. Il était temps de s'attaquer à ce tabou qui s'exerce de toute éternité *contre* les femmes, et de transformer la plainte des « ragnagnas » en chant de libération.

Brisait le tabou signifiait revenir moi aussi sur cette expérience intime pour la partager avec le recul de quarante ans de menstruations – alors que ma fille, née en 1996, entrait dans sa vie de femme. Il me paraissait absurde de parler des règles comme s'il s'agissait d'un phénomène étranger – telles la fonte des glaces ou la vie des paysans du Moyen Âge au bord du lac de Constance.

Je ne suis ni historienne, ni anthropologue, ni médecin. Mais entre treize et cinquante-deux ans, tous les mois ou presque, j'ai saigné. J'ai eu mal parfois, j'ai eu peur, j'ai eu des questions sans réponses ou des réponses qui ne me plaisaient pas, j'ai été heureuse aussi, par moments, j'ai appris de moi et j'ai appris des autres à travers cette expérience, qui pour être d'une banalité absolue, était si peu partagée, si peu racontée qu'on aurait pu croire que les règles étaient au fond un phénomène imaginaire – comme les licornes ou les sirènes.

Au regard de cette longue expérience, j'ai le regret de vous dire que les règles, à défaut d'être imaginaires, ne sont pas du tout ce que j'imaginai. Parce que, au-delà

de la réalité physiologique de la menstruation, dont nous ne savons aujourd'hui encore pas tout, le mythe est beaucoup plus puissant encore.

Au cours de l'enquête menée pour ce livre, j'ai ainsi appris que l'ovocyte était une cellule suicidaire, qu'on ne fait pas tourner de mayonnaise sans casser des œufs, que la ceinture d'Artémis pouvait tuer en 2011 à Moscou, que le sang du Christ n'était pas du vin, que les hormones avaient bon dos, que les femmes pouvaient se passer de protections hygiéniques – et mille autres choses inattendues, parmi lesquelles, et ce n'est pas la moindre, le fait que le sang menstruel contient des cellules souches qui pourraient demain vous sauver la vie.

J'ai aussi appris que j'avais souffert pendant quarante ans ou presque d'endométriose, de syndrome prémenstruel et de dérèglements hormonaux que personne n'a vraiment su diagnostiquer correctement et encore moins soigner. J'ai survécu, je vous remercie. On ne m'a pas brûlée en place publique, contrairement aux femmes du Moyen Âge qui souffraient d'endométriose et que l'on tenait pour des sorcières, et j'ai réussi à me reproduire malgré mes infirmités. Je ne saurai jamais si la dioxine contenue dans les tampons a joué un rôle dans ces souffrances, si la pilule m'a aidée ou non à les surmonter, si mes migraines passeront vraiment un jour et s'il y a une vie après la mort. Dans le relatif apaisement qu'apporte la ménopause (si l'on passe outre les bouffées de chaleur, la sécheresse vaginale et l'ostéoporose), j'ai enfin trouvé le chemin de moi-même. Mais, s'il y a une règle que je retiens après cette épopée, c'est celle-là : le moment est venu, pour les femmes comme pour les hommes, de réinventer les règles.

1

Il va y avoir du sang

Je n'ai pas toujours respecté les règles dans ma vie mais, pour ce qui est de la menstruation, je suis restée dans la norme. En France, on fixe en effet à 12,6 ans l'âge moyen des « ménarches », c'est-à-dire les premiers sangs, et à 51 ans celui de la ménopause – survenue chez moi vers 52 ans. Cette durée exceptionnelle de la vie fertile est une première dans l'histoire de l'humanité. Elle est bien sûr liée à l'augmentation de la durée de vie elle-même, qui a connu au cours du dernier siècle

une courbe ascendante, mais aussi de la vie « infertile » - la période fertile étant elle-même artificiellement réduite par l'usage des contraceptifs.

Depuis le XVIIIe siècle, l'âge de survenue des règles a baissé de trois ans en France¹⁴. On a longtemps cru que le climat ou le développement de l'habitat urbain avait une influence sur l'âge de la puberté, mais les études¹⁵ montrent que c'est d'abord l'amélioration de l'alimentation qui a permis aux jeunes filles de devenir pubères plus tôt dans tous les pays dits développés, même si l'on observe des variations selon l'ensoleillement : les Marseillaises – dont je suis – auraient ainsi leurs premières règles trois à quatre mois plus tôt que les Lilloises¹⁶.

La façon dont mes premiers sangs sont arrivés est banale et je m'en souviens très bien. C'était un jour d'avril 1975 au collège. Je suis allée aux toilettes en fin de matinée et j'ai vu au fond de mon slip une tache marron, que j'ai prise pour un pet foireux. Ma culotte était violette et jaune. Du moins je crois. Pour une raison mystérieuse, tous les grands événements de ma vie sont liés à des vêtements à rayures jaunes et violettes.

Ce mois d'avril 1975 allait marquer la décennie avec la chute de Phnom Penh et la prise de pouvoir des Khmers rouges au Cambodge. Le volume de sang que j'allais perdre durant mes quarante ans de femme menstruée n'égalerait en rien les massacres occasionnés par les quatre ans de dictature de Pol Pot. Pendant que son régime se rendrait coupable de la mort de 1,7 million de personnes, soit 21% de la population de Cambodge, je ne perdrai que 50 millilitres par cycle, soit l'équivalent de trois cuillères à soupe impériales ou d'un demi-verre de bordeaux¹⁷. Bien loin des deux cotyles de l'Attique (soit près d'un demi-litre) estimés par Hippocrate – auteur

¹⁴ INSTITUT NATIONAL D'ETUDES DÉMOGRAPHIQUES, « L'âge aux premières règles », 2014, en ligne sur <www.ined.fr>.

¹⁵ Edward SHORTER, « L'âge des premières règles en France, 1750-1950 », *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, vol. 36, n° 3, 1981, p. 495-511.

¹⁶ INSERM, « L'âge des premières règles dépend du lieu de naissance », 25 avril 2013, en ligne sur <www.inserm.fr>.

¹⁷ Ce qui représente, à l'échelle d'une vie de femme menstruée, environ 150 bouteilles de vin, l'équivalent d'une bonne cave de bourgeois moyen. Ne vous impatientez pas, on reviendra sur le lien entre sang et vin.

du célèbre serment qui porte son nom – au Ve siècle avant notre ère¹⁸. Ces observations qui ont fait référence pendant deux millénaires sont donc erronées : à l'échelle des quatre à cinq litres de sang qui circulent dans notre corps (cinq à six pour les hommes), le flux est en réalité bien moins impressionnant, surtout quand il met cinq jours à s'écouler, et ne dépasse pratiquement jamais les 150 millilitres.

Alors que les industriels rechignent à livrer la composition de leurs protections périodiques, comme si c'était la formule de l'immortalité, nous ne voyons quant à nous aucun inconvénient à détailler ici le contenu de notre précieux fluide (qui, lui, est *vraiment* la formule de l'immortalité, comme j'aurai le plaisir de vous l'apprendre plus tard).

L'ovocyte, un petit phénomène de foire

Le fluide menstruel est donc composé de ce que l'on appelle du sang suspendu dans un mélange de mucus cervical, de sécrétions vaginales, d'eau et de tissus organiques issus de l'endomètre. Les sécrétions vaginales contiennent elles-mêmes des électrolytes sodium et potassium, dont le but est de fabriquer des ions, ces particules chargées en énergie nécessaires au bon fonctionnement du métabolisme. On trouve également des protéines, du cholestérol et de la bilirubine, un pigment jaune issu de la dégradation de l'hémoglobine. Le fluide menstruel possède un pH identique à celui du sang (7,5) et un nombre considérable de bactéries permettant de préserver l'équilibre de la flore vaginale, en vue de protéger le vagin et l'utérus des infections. La seule propriété inhabituelle est qu'il ne coagule pas – contrairement au sang artériel ou veineux. Il peut sécher, mais pas coaguler, c'est-à-dire former une croûte qui s'élimine ensuite d'elle-même. À chaque cycle, le sang menstruel évacue également un ovule non fécondé, fabriqué à partir d'un ovocyte.

L'ovocyte est, pour autant que je sache, la cellule la plus grosse du corps humain et la seule qui soit visible à l'œil nu, de l'ordre de 0,15 mm, soit l'équivalent du diamètre d'un cheveu. La taille considérable de ce gamète femelle s'explique par le nombre d'informations qu'il doit contenir pour pouvoir un jour être ovulé, fécondé,

¹⁸ HIPPOCRATE, *Des maladies des femmes* : « Chez toute femme en santé, la quantité moyenne du flux menstruel est de deux cotyles attiques, un peu plus, un peu moins. » Un cotyle est égal à 0,27 litre.

et produire éventuellement un être humain complet pourvu de toutes les options – après l'émouvante rencontre avec le gamète mâle, aussi connu sous le nom de spermatozoïde. La fusion de deux gamètes produit une cellule unique qui se divise, passant en quelques heures de deux cellules à quatre, puis huit, et ainsi de suite jusqu'à des milliards. À l'intérieur, l'information nécessaire au fonctionnement d'un organisme humain est codée par une molécule en forme de long ruban spiralé, l'ADN.

4

Σχολιασμός

Στα πλαίσια της εκπόνησης της παρούσας πτυχιακής εργασίας, επιλέχθηκε ένα απόσπασμα από τις πρώτες σελίδες του βιβλίου της Γαλλίδας συγγραφέως και δημοσιογράφου Élise Thiébaut με τίτλο «Ceci est mon sang, petite histoire des règles, de celles qui les ont et de ceux qui les font», το οποίο εκδόθηκε και κυκλοφόρησε το 2017 από τον γαλλικό εκδοτικό οίκο La Découverte. Συγκεκριμένα, το έργο στο σύνολό του πραγματεύεται ένα σύγχρονο και ταυτόχρονα διαχρονικό ζήτημα: την εμμηνορρυσία, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες «υποδέχονται» το εν λόγω βιολογικό φαινόμενο, το οποίο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με ποικίλες κοινωνικές παραμέτρους (π.χ. θρησκεία, οικογένεια-τεκνοποίηση, πολιτική κ.α.).

Το χωρίο στο οποίο εστιάσαμε αποτελεί ένα ενδεικτικό αποτύπωμα του συνόλου του έργου. Υπό την διττή της ιδιότητα (τόσο ως δημοσιογράφου, όσο και ως συγγραφέως), η Élise Thiébaut καταφέρνει να δημιουργήσει ένα λογοτεχνικό αμάλγαμα στοιχείων τόσο του δημοσιογραφικού, όσο και του αμιγώς λογοτεχνικού λόγου. Με διάχυτο χιούμορ, προσιτό (στον μέσο αναγνώστη) λόγο, αιχμηρότητα ενίοτε, αλλά και επιστημονικές αναφορές, συνθέτει ένα κείμενο προσανατολισμένο στις ανάγκες, στις προσλαμβάνουσες και στις επιθυμίες ενός ευρέως αναγνωστικού κοινού, το οποίο –αν μη τι άλλο– με αφετηρία τον γυναικείο πληθυσμό εν γένει επεκτείνεται και «κερδίζει έδαφος» μεταξύ πλήθους ετερόκλητων αναγνωστών (άνδρες-γυναίκες, επιστήμονες-και μη, εφήβους-ενήλικες κ.λπ.).

Ως εκ τούτου, και με σταθερό γνώμονα την επίτευξη ισοδυναμίας μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος, η μεταφραστική εντολή, η οποία συστάθηκε σε νοητό επίπεδο από πλευράς μεταφραστή, εστίασε στην δημιουργία ενός μεταφράσματος υφολογικά και πραγματολογικά αντίστοιχου του πρωτοτύπου

κειμένου. Συνεπώς, επιδιώχθηκε –μέσω της παραγωγής του μεταφράσματος- η πρόκληση συνυποδηλώσεων και συνειρμών στο ελληνόφωνο αναγνωστικό κοινό, αντίστοιχων με αυτές που προκλήθηκαν από το πρωτότυπο στους γαλλόφωνους αναγνώστες.

Με πυξίδα μας τη Θεωρία του Σκοπού¹⁹, και έχοντας δομήσει εκ των προτέρων ένα γενικό μεταφραστικό σκελετό, ξεκινήσαμε διαβάζοντας και κατανοώντας πλήρως το περιεχόμενο του πρωτοτύπου κειμένου. Σε δεύτερο επίπεδο, έγινε μία φιλολογική ανάλυση του κειμένου-πηγή, όπου εντοπίστηκαν τα ιδιαίτερα σχήματα λόγου, οι συντακτικές δομές και οι υφολογικές επιλογές της συγγραφέως. Όταν διασαφηνίστηκαν εντελώς όλα τα παραπάνω ζητήματα, δόθηκε «το πράσινο φως» για την έναρξη της καθ' αυτού διαδικασίας της μετάφρασης. Στα πλαίσια της μεταφραστικής διαδικασίας, και πλησιάζοντας περισσότερο στην δόμηση της πολυπόθητης απόδοσης, ήρθαμε αντιμέτωποι με ορισμένα ζητήματα τόσο γλωσσικής-υφολογικής χροιάς, όσο και προσαρμογής-αναζήτησης μιας «φόρμουλας» (ή και περισσότερων) που θα επιτύχει την κατά το δυνατόν ισοδυναμία μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος.

Από εννοιολογικής-νοηματικής σκοπιάς, το πρώτο θέμα το οποίο μας απασχόλησε, υπήρξε η απόδοση του γαλλικού « ragnagnas » στην πρόταση *Une femme m'a même demandé si j'allais parler des menstruations féminines, avant de se reprendre : « Heu, je veux dire les ragnagnas quoi. »*. Πρόκειται για μία ηχομιμητική λέξη, η χρήση της οποίας έχει καθιερωθεί (στον προφορικό λόγο) για την απλοϊκή περιγραφή αυτού του οποίου στα ελληνικά θα μπορούσαμε να αποδώσουμε με τη χρήση της φράσης «παραπονιάρικο κλαψούρισμα», καθώς και άλλων, όπως «κι άλλα τέτοια», η επιλογή των οποίων ρυθμίζεται αναλόγως του εκάστοτε συγκειμένου. Προκειμένου να καλυφθεί το λεξιλογικό κενό της ελληνικής, επιστρατεύθηκε η χρήση περιγραφικού και επεξηγηματικού λόγου, με τρόπο τέτοιον ώστε να καταστεί σαφές τόσο το νόημα, αλλά και οι συνυποδηλώσεις του όρου στα ελληνικά. Ως εκ τούτου, η εν λόγω πρόταση πήρε την εξής μορφή στο μετάφρασμα: *Μια γυναίκα με ρώτησε ακόμη εάν επρόκειτο να μιλήσω για τη γυναικεία περίοδο, συμπληρώνοντας: «Εμμ, θέλω να πω ...τα σχετικά... ξέρεις...» δείχνοντάς μου την κοιλιά της*. Με τη

¹⁹ Κύριοι μελετητές και θεμελιωτές της Θεωρίας του Σκοπού, είναι οι: Hans Josef Vermeer και Katharina Reiss. [πηγή: Nord, Chr. (2014). *Η Μετάφραση ως στοχευμένη δραστηριότητα*. Αθήνα: εκδόσεις Δίαυλος.]

χρήση της φράσης («Εμμ, θέλω να πω... τα σχετικά... ξέρεις...») και της ταυτόχρονης μεταφοράς της κινητικής εικόνας (δείχνοντάς μου την κοιλιά της), μεταφέρθηκε η αμηχανία και η συστολή με την οποία ταυτίζεται η λέξη αυτή.

Αντιστοίχως, για την επίτευξη της ισοδυναμίας μεταξύ των συνυποδηλώσεων πρωτοτύπου και μεταφράσματος, στην πρόταση *En général, dès qu'ils ont compris qu'il ne va pas être question de réglementation européenne ou de la règle de trois, mes interlocuteurs veulent savoir ce que le sujet a de si intéressant qui justifierait d'y consacrer un livre entier.*, αντικαταστάθηκαν πλήρως οι φράσεις «réglementation européenne» και «règle de trois» προκειμένου να επιτευχθεί τόσο το γλωσσικό παιχνίδι της διττής σημασίας του όρου *règle* (βλ.: “règles”, κυριολεκτική σημασία: «κανόνας/-ες» και μεταφορική σημασία «εμμηνόρρυση»), όσο και η προσαρμογή στις πολιτισμικές και ιστορικές προσλαμβάνουσες των ομιλητών της γλώσσας-στόχος. Επομένως, έγινε αντικατάσταση των δύο αυτών φράσεων με εύρεση εντελώς νέας συνυποδήλωσης: «την χρυσή περίοδο του Περικλή ή την περίοδο των Ναπολεόντειων πολέμων» (βλ.: *Γενικά, μόλις οι συνομιλητές μου αντιληφθούν ότι δεν πρόκειται να κάνω λόγο για την χρυσή περίοδο του Περικλή ή την περίοδο των Ναπολεόντειων πολέμων, θέλουν να μάθουν ποιο είναι αυτό το τόσο ενδιαφέρον θέμα, στο οποίο θα μπορούσε να αφιερώσει κανείς ένα ολόκληρο βιβλίο.*), δόκιμης στην κουλτούρα της γλώσσας-στόχου και εφάμιλλης με την λέξη που χρησιμοποιείται στα ελληνικά (“περίοδος”, βλ.: κυριολεκτική σημασία: «χρονική περίοδος» και μεταφορική σημασία: «περίοδος/ εμμηνόρρυση») για να περιγράψει μία συγκεκριμένη κατάσταση –όπως, δηλαδή, ακριβώς συμβαίνει και στα γαλλικά, με τη διαφορά ότι σε εκείνη την περίπτωση χρησιμοποιείται μία εντελώς διαφορετική έννοια (αυτή του «κανόνα» σε αντίθεση με την έννοια της «χρονικής περιόδου» στα ελληνικά).

Επιπλέον, με σκοπό την απόλυτη κατανόηση του μεταφράσματος από τους αναγνώστες του πολιτισμού-στόχος, σε δύο περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν υποσημειώσεις με πρωτοβουλία της μεταφράστριας. Συγκεκριμένα, στην πρόταση *Non pas parce que le cunnilingus vampiricus me répugne (vous verrez que je vous ai prévu un passage là-dessus), mais parce que je veux rester concentrée sur mon sujet, qui n'est malheureusement pas que sexuel.*, απαντάται μία παιγνιώδης «γλωσσική εφεύρεση» της συγγραφέως. Η σύμφραση «cunnilingus vampiricus», αποτελεί ένα εξαιρετικά ευφάνταστο γλωσσικό δημιούργημα, η ετυμολογία του οποίου προκύπτει

από τα λατινικά «cunnus» και «lingere». Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό, καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο –έως και απίθανο- να υπάρξει κάποια συνυποδήλωση για έναν ελληνόφωνο αναγνώστη κατά την ανάγνωση της μεταφρασμένης εκδοχής της σύμφρασης [βλ. «αιδοιολειχίους βρυκολάκιους» στην πρόταση *Κι αυτό, όχι επειδή μου προκαλεί αποστροφή η πρακτική της αιδοιολειχίους βρυκολάκιους (θα δείτε ότι σας έχω εξασφαλίσει σχετικό απόσπασμα παρακάτω), αλλά επειδή θέλω να μείνω αυστηρά προσηλωμένη στο θέμα μου, το οποίο, δυστυχώς, δεν είναι μόνο σεξουαλικής φύσεως.*]. Ως εκ τούτου, κρίθηκε αναγκαία η προσθήκη μίας μεταφραστικής υποσημείωσης, στην οποία εξηγείται η προέλευση της σύμφρασης, καθώς και ο επιδιωκόμενος σκοπός (από συνειρμικής σκοπιάς) του πρωτοτύπου –και επομένως και του μεταφράσματος.

Παρόμοια τεχνική ακολουθήθηκε και στη περίπτωση της πρότασης *Bien loin des deux cotyles de l'Attique (soit près d'un demi-litre) estimés par Hippocrate – auteur du célèbre serment qui porte son nom – au Ve siècle avant notre ère²⁰*, η οποία αποδόθηκε ως εξής: *Αυτό απέχει αρκετά από τις δύο κοτύλες²¹ της αρχαίας Ελλάδας (δηλαδή περίπου μισό λίτρο), όπως εκτιμήθηκε από τον Ιπποκράτη –συγγραφέα του διάσημου όρκου που φέρει το όνομά του- τον 5^ο αι. π.Χ.²²* Η υποσημείωση δίπλα στη λέξη «κοτύλες» αποτελεί σχόλιο προσωπικής επιλογής κατά την μετάφραση. Ο λόγος για τον οποίο εκτιμήθηκε ότι το εν λόγω σχόλιο κρίνεται αναγκαίο αφορά την εννοιολογική διασαφήνιση του όρου στην κοινή νέα ελληνική γλώσσα. Ο όρος «κοτύλη» χρησιμοποιείται για την περιγραφή ενός σκεύους της αρχαιότητας, στοιχείο το οποίο ο μέσος αναγνώστης δεν μπορεί να γνωρίζει βάσει του γνωσιακού του υπόβαθρου. Ως εκ τούτου, από μεταφραστικής σκοπιάς, κρίθηκε αναγκαία η μετάδοση της ειδικής αυτής γνώσης στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό, προκειμένου να κατανοηθεί βαθύτερα το μετάφρασμα το οποίο παράχθηκε.

²⁰ HIPPOCRATE, *Des maladies des femmes* : « Chez toute femme en santé, la quantité moyenne du flux menstruel est de deux cotyles attiques, un peu plus, un peu moins. » Un cotyle est égal à 0,27 litre.

²¹ Σκεύος της αρχαίας Ελλάδας που μοιάζει με κούπα. [πηγή: Μπαμπινιώτης, Γ. (2004). *Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας]

²² Ιπποκράτης, *Περί Γυναικείων*: « Σε κάθε υγιή γυναίκα, η μέση ποσότητα εμμηνορρυσίας είναι περίπου δύο αττικές κοτύλες, λίγο περισσότερο, λίγο λιγότερο. » Μία κοτύλη ισοδυναμεί με 0,27 λίτρα.

Παράλληλα, μία ακόμη περίπτωση όπου για την εξυπηρέτηση της ισοδυναμίας μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος το μετάφρασμα «προσαρμόστηκε» στις προσλαμβάνουσες του αναγνωστικού κοινού του πολιτισμού-στόχος, ήταν η απόδοση της λέξης « bordeaux » στην πρόταση *Pendant que son régime se rendrait coupable de la mort de 1,7 million de personnes, soit 21% de la population de Cambodge, je ne perdrai que 50 millilitres par cycle, soit l'équivalent de trois cuillères à soupe impériales ou d'un demi-verre de bordeaux*. Συγκεκριμένα, επιλέχθηκε η τεχνική της αντικατάστασης με χρήση υπερώνυμου στο μετάφρασμα (βλ. «κόκκινο κρασί»). Η επιλογή αυτή οφείλεται στην αδυναμία κατανόησης εκ μέρους του αναγνωστικού κοινού της γλώσσας-στόχος του εννοιολογικού φορτίου που περικλείει η λέξη « bordeaux » για έναν γαλλόφωνο αναγνώστη. Συγκεκριμένα, για έναν γαλλόφωνο το « bordeaux » φέρνει στο νου εικόνες γνώριμες, καθώς πρόκειται για ένα ευρέως γνωστό εκλεπτυσμένο γαλλικό κρασί. Αντιθέτως, για τον ελληνόφωνο θα είναι εξαιρετικά δύσβατη η κατανόηση αναφορικά με το γαλλικό κρασί που ονομάζεται «μπορντό», καθώς το εν λόγω ποτό δεν συνηθίζεται στην ελληνική κουλτούρα, κι ως εκ τούτου το ελληνόφωνο κοινό δεν είναι εξοικειωμένο με αυτό το πολιτισμικό στοιχείο. Επομένως, η χρήση του υπερώνυμου (βλ.: «κρασί») στη απόδοση (βλ.: *Ενώ το καθεστώς του θα κρινόταν ένοχο για τον θάνατο 1,7 εκατομμυρίων ανθρώπων, δηλαδή για το 21% του πληθυσμού της Καμπότζης, εγώ θα έχανα μόνο 50 ml αίματος ανά κύκλο, δηλαδή όσο τρεις μεγάλες κουταλιές της σούπας ή μισό ποτήρι κόκκινο κρασί.*) γίνεται για λόγους προσαρμοστικούς, οι οποίοι ως στόχο έχουν την κατά το δυνατόν παροχή ισοδυναμίας μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος.

Πέραν των περιπτώσεων όπου η απόδοση κρίθηκε δυσνόητη για το ελληνόφωνο αναγνωστικό κοινό (είτε λόγω της πρωτοεμφανιζόμενης χρήσης της, είτε λόγω της χρονικής ασυμβατότητας της εν λόγω λέξης ή φράσης με την κοινή νεοελληνική γλώσσα), υπήρξαν και περιπτώσεις όπου η κατά τα άλλα πρωτοεμφανιζόμενη απόδοση (νεολογισμός) υπήρξε ιδιαίτερα εύστοχη στην γλώσσα-στόχο, αποκλείοντας –προς μεγάλη μας ικανοποίηση– το ενδεχόμενο προσθήκης κάποιας επεξήγησης είτε παράλληλα με τη ροή του μεταφρασμένου κειμένου, είτε ως υποσημείωση στο κάτω μέρος της εν λόγω σελίδας. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τέτοιας περίπτωσης υπήρξε η απόδοση της φράσης « *inégalité menstruelle* ». Πρόκειται για μία σύμφραση, η οποία δεν έχει εισέλθει ακόμα στο

λεξιλόγιο της ελληνικής γλώσσας. Παρόλα αυτά, η απόδοσή της ως «εμμηνορρυσιακή ανισότητα», κρίνεται απολύτως εύληπτη πραγματολογικά και εννοιολογικά για το ελληνόφωνο αναγνωστικό κοινό, και ως εκ τούτου επιχειρήθηκε η ένταξή της στη γλώσσα του πολιτισμού-στόχου, χωρίς κάποια προγενέστερη προετοιμασία του «εδάφους» της γλώσσας-υποδοχής.

Εκτός από την πραγματολογική ισοδυναμία, το πρωτότυπο κείμενο αποτέλεσε εύφορο έδαφος για την αναζήτηση και εύρεση ισοδύναμων υφολογικά στοιχείων, τα οποία θα εντάσσονταν στο μετάφρασμα. Παράλληλα, δεν μπορούμε να παραλείψουμε να τονίσουμε ότι σε γενικές γραμμές, στο πρωτότυπο παρατηρείται έντονη εναλλαγή ύφους από χρήση προσεγμένης γλώσσας έως και κοινής (ενίοτε ελαφρώς λαϊκής ή χυδαίας) (π.χ. *J'ai souvent pensé que la ménopause n'avait pas intérêt à me tomber dessus un jour où j'aurais mes règles, parce que j'étais déjà de mauvaise humeur ces jours-là et que je risquais de le prendre mal.* → *Σκεφτόμουν συχνά ότι δεν θα είχε ενδιαφέρον εάν η εμμηνόπαυσή μου ερχόταν ξαφνικά μια μέρα που θα είχα περίοδο, η διάθεσή μου θα ήταν ήδη κακή εκείνες τις ημέρες και θα υπήρχε κίνδυνος να το πάρω στραβά.*). Η συγγραφέας (η οποία είναι επηρεασμένη από τον δημοσιογραφικό λόγο), χρησιμοποιεί μία προσωπική «υβριδική» γλώσσα, η οποία εναλλάσσεται μεταξύ αστείου και σοβαρού, απλού καθημερινού λόγου, επιστημονικού (π.χ. χρήση επιστημονικής-ιατρικής ορολογίας, σε συνδυασμό με χρήση β' προσώπου προσωπικής αντωνυμίας, βλ.: [...] *το εμμηνορροϊκό αίμα περιέχει βλαστοκύτταρα που στο μέλλον θα μπορούσαν να σου σώσουν τη ζωή.*) και «χρωματισμένου» με χιουμοριστικούς ή ειρωνικούς τόνους (ή ακόμη –σε ορισμένες περιπτώσεις– με μία χροιά που καταδεικνύει απόγνωση). Κατ' αυτόν τον τρόπο, δημιουργεί ένα ιδιαίτερο λογοτεχνικό γλωσσικό κράμα, προσαρμοσμένο στις ανάγκες ενός ποικιλόμορφου αναγνωστικού κοινού (το οποίο δομείται από παραμέτρους όπως: η ηλικία, το φύλο, το επίπεδο μόρφωσης και παιδείας, κ.λπ.).

Από πλευράς μετάφρασης, κύρια επιδίωξη υπήρξε η δημιουργία αντιστοιχιών και ισοδυναμιών σε επίπεδο υφολογικών επιλογών, με γνώμονα –πάντα– την αρχική επιδίωξη του πρωτοτύπου. Έτσι, στην περίπτωση της απόδοσης του γαλλικού «*croûte*» (βλ.: *Il peut sécher, mais pas coaguler, c'est-à-dire former une croûte qui s'élimine ensuite d'elle-même.*), επιλέχθηκε ως απόδοση το «κακάδι» (βλ.: *Μπορεί να ξεραθεί, όχι όμως να πήξει, να σχηματίσει δηλαδή κακάδι, το οποίο στη συνέχεια θα*

απομακρυνθεί από μόνο του.), έναντι της επιλογής του αντίστοιχου -αλλά κατά τα άλλα επιστημονικού/ιατρικού- όρου «εσχάρα».

Ως εκ τούτου, παρατηρείται ότι έγινε προσπάθεια υιοθέτησης υφολογικών επιλογών αντίστοιχων με αυτών της συγγραφέως του πρωτοτύπου κειμένου, ούτως ώστε να επιτευχθεί η υφολογική ισοδυναμία, και άρα η πρόκληση αντίστοιχων συνυποδηλώσεων στο αναγνωστικό κοινό του πολιτισμού υποδοχής. Επί παραδείγματι, στο εξής σημείο του γαλλικού κειμένου: *C'est parce que le sang menstruel est tabou que les femmes souffrent sans remède depuis des millénaires. C'est parce que le sang menstruel est tabou qu'on leur a longtemps interdit de prendre la mer, de chasser, de voter ou d'être élues, de parler en public ou d'assumer des responsabilités politiques ou religieuses. C'est toujours parce que le sang menstruel est tabou qu'on leur vend aujourd'hui des tampons et des serviettes imprégnés de dioxine et de parfum toxique.*, παρατηρείται η χρήση ενός αξιοσημείωτου συντακτικού σχήματος. Πρόκειται για ένα είδος συγχώνευσης του συντακτικού σχήματος της επανάληψης και του σχήματος του παραλληλισμού (βλ.: : *C'est parce que le sang menstruel est tabou que...- C'est parce que le sang menstruel est tabou qu'...-C'est toujours parce que le sang menstruel est tabou qu'...*). Στο μετάφρασμα, το σχήμα αυτό διατηρήθηκε ώστε να επέλθει αντίστοιχη κορύφωση της έντασης και συνακόλουθα η ίδια συναισθηματική-συγκινησιακή φόρτιση στους αναγνώστες του πολιτισμού-στόχος, όπως ακριβώς συμβαίνει και στο πρωτότυπο. Επομένως, έχουμε: *Επειδή το εμμηνορρυσιακό αίμα είναι ταμπού...- Επειδή το εμμηνορρυσιακό αίμα είναι ταμπού...- Επειδή ακόμη το εμμηνορρυσιακό αίμα είναι ταμπού....*

Παράλληλα, πέραν των συντακτικών σχημάτων και της συνεχούς εναλλαγής επιπέδου χρήσης της γλώσσας (register), ένα εξίσου σημαντικό –αλλά και καθοριστικό- στοιχείο του πρωτοτύπου κειμένου, το οποίο θα έπρεπε να μεταφερθεί στο μετάφρασμα, υπήρξε το χιούμορ (στις διάφορες εκδοχές του). Στο παράδειγμα που ακολουθεί, *Je suis allée aux toilettes en fin de matinée et j'ai vu au fond de mon slip une tache marron, que j'ai prise pour un pet foireux.*, το οποίο αποδόθηκε ως *Στο σχόλασμα πήγα στις τουαλέτες και είδα στο κάτω μέρος του εσωρούχου μου μία καφέ κηλίδα, η οποία νόμισα πως ήταν μία πορδή που μεταλλάχθηκε.*, χρησιμοποιήθηκε για την δόμηση της απόδοσης του πρωτοτύπου η τεχνική της απόκλισης από την πραγματικότητα και εμπλοκής επιστημονικής ορολογίας (βλ. «μεταλλάχθηκε») σε ένα συγκείμενο όπου κανείς δεν περιμένει να αντικρύσει μία

τέτοια επιλογή. Επομένως, μέσω της γλωσσικής και (εκ των πραγμάτων) νοητικής απόκλισης των δύο αυτών λέξεων (βλ. «πορδή» και «μεταλλάχθηκε»), αλλά και της ασυμφωνίας τους σε επίπεδο γλωσσικού μητρώου, επιδιώχθηκε η πρόκληση αιφνιδιασμού του αναγνώστη, και συνακόλουθα γέλιου (όπως, άλλωστε υποστηρίζεται από πληθώρα θεωρητικών του χιούμορ²³).

Κλείνοντας, και δεδομένων όλων των παραπάνω αναφορών επί των μεταφραστικών επιλογών, έγινε προσπάθεια ώστε η μετάφραση να κινηθεί όσο το δυνατόν πιο κοντά στα πλαίσια και στις απαιτήσεις του πρωτοτύπου, τόσο υιοθετώντας τον τρόπο σκέψης και αποτύπωσης των ιδεών της συγγραφέως, όσο και επιστρατεύοντας κάθε δυνατό μέσο από την μεταφραστική μας φαρέτρα προς επίλυση των ζητημάτων που προέκυψαν κατά την ευρύτερη μεταφραστική πορεία. Ως εκ τούτου, επιδιώχθηκε για το μετάφρασμα να μην προκαταβάλλει ότι αποτελεί προϊόν μεταφραστικής διεργασίας, ώστε να είναι ικανό να ενταχθεί ομαλά στο λογοτεχνικό γίνεσθαι υπό ρεαλιστικές συνθήκες εργασίας.

²³ Η έμπνευση για το εν λόγω σχόλιο αντλήθηκε από το σεμινάριο *Μεταφράζοντας το χιούμορ*, της καθηγήτριας του τμήματός μου και επιβλέπουσα της παρούσας πτυχιακής εργασίας, κα Μαρία Τσίγκου το οποίο παρακολούθησα κατά το τρίτο έτος των σπουδών μου, και συγκεκριμένα από το άρθρο με το οποίο είχαμε τότε ασχοληθεί «Οι χιουμοριστικοί μηχανισμοί στα κόμικς: Ανάλυση της σειράς ιστοριών του Αστερίξ», των Ζωή Γαβρηλίδου και Βίλλυ Τσάκωνα [Γαβρηλίδου, Ζ. & Τσάκωνα, Β. (2004-2005). Οι χιουμοριστικοί μηχανισμοί στα κόμικς: Ανάλυση της σειράς ιστοριών του Αστερίξ. *Γλωσσολογία*, τεύχος 16, σελ. 145-165]

5

Βιβλιογραφία

- Αναγνωστόπουλος, Β. Δ., Πλατανίτης Δ., Μαραγκόπουλος Α., Νικολαΐδου Σ., Μηλιώρη Π., Μανδηλαράς Φ. (2010). *Η τέχνη της μυθοπλασίας και της δημιουργικής γραφής*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Βλαχόπουλος, Σ. (2010). *Μετάφραση και δημιουργικότητα*. Αθήνα: Κλειδάριθμος
- Γαβρηλίδου, Ζ. & Τσάκωνα, Β. (2004-2005). Οι χιουμοριστικοί μηχανισμοί στα κόμικς: Ανάλυση της σειράς ιστοριών του Αστερίξ. *Γλωσσολογία*, 16, 145-165
- Γαλάνης, Γ. (Εκδ.). (2012). *Γαλλοελληνικό λεξικό*. Αθήνα: Πατάκης
- Γεωργακοπούλου, Αλ., Γούτσος, Δ. (2011). *Κείμενο και επικοινωνία*. Αθήνα: Πατάκης
- Γούτσος, Δ. (2012). *ΓΛΩΣΣΑ. Κείμενο, Ποικιλία, Σύστημα*. Αθήνα: Κριτική
- Γραμμενίδης, Σ. Π. (2009). *Μεταφράζοντας τον κόσμο του άλλου*. Αθήνα: Δίαυλος
- Κεντρωτής, Γ. (2000). *Θεωρία και πράξη της μετάφρασης*. Αθήνα: Δίαυλος
- Μαρκαντωνάτος, Γ. (2008). *Βασικό λεξικό λογοτεχνικών και φιλολογικών όρων*. Αθήνα: GUTENBERG
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2004). *Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας
- Τσίγκου, Α. Μ. Μαρία. (2011). *ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ. Προσεγγίζοντας τη μεταφραστική μονάδα, εφαρμογή στο ζεύγος Γαλλικής-Ελληνικής*. Αθήνα: Δίαυλος
- Éditions la Découverte. (χ. ημ.). *Ceci est mon sang. Petite histoire des règles, de celles qui les ont et de ceux qui les font*. Ανακτήθηκε Απρίλιος 12, 2021, από https://www.editionsladecouverte.fr/ceci_est_mon_sang-9782707192929

- Nord, Chr. (2014). *Η Μετάφραση ως στοχευμένη δραστηριότητα*. Αθήνα: Διάυλος
- Pandélodimos, D. & Kaïtéris, C. (2016). *Ελληνογαλλικό Λεξικό* (Γ' εκδ.). Αθήνα: εκδόσεις Τσιγαρίδα
- Thiébaud, É. (2017). *CECI EST MON SANG. Petite histoire des règles, de celles qui les ont et de ceux qui les font*. Paris: La Découverte